

MITÄ ON JULKAISUJEN AVOIN SAATAVUUS?

Avoimeen julkaisemiseen siirtäminen on hyvä asia niin yksittäisen tutkijan, tiedeyhteisön kuin laajemminkin yhteiskunnan kannalta. Aktiivista tutkimustyötä tekevänä antropologina olen ehdottomasti sitä mieltä, että julkisesti rahoitetun tutkimuksen tulee olla rajoituksitta yleisön saavutettavissa. Käsittelen tässä kirjoituksessa lyhyesti kolmea seikkaa, joihin avoimessa saatavuudessa on minusta kiinnitettävä huomiota: 1) julkaisut ovat avoimia, 2) julkaisut ovat kirjoittajille saavutettavissa ja 3) julkaisujen toimintatavat ovat avoimia.

Kun yhteiskuntana rahoitamme tutkimusta, on mielestäni vähimmäisvaatimus, että tutkimuksen tulokset eivät jää maksumuurien taakse laajemman yhteiskunnan saavuttamattomiin. Sekä yksittäinen tutkija että tiedeyhteisö kokonaisuudessaan hyötyvät, kun tieteen tekijät pääsevät lukemaan toistensa tutkimustuloksia – sillä tiede rakentuu vuoropuhelulle aieman tutkimuksen kanssa. Erityisen tärkeää avoimesti saatavat julkaisut ovat köyhien maiden tutkijoille, joiden kotiyliopistoilla ei ole välttämättä varaa kalliisiin tilausmaksuihin.

Avoin julkaiseminen on ideaali, jota on helppo kannattaa, mutta yllä esittämäni perustelut jäävät helposti itsestäänselviksi latteuksiksi. Mielestäni

avoimen tiedejulkaisemisen yhteydessä olisi puhuttava tarkemmin siitä, mitä avoimuudella ja avoimella saatavuudella varsinaisesti tarkoitetaan. Mikä on ”avointa” ja ”saavutettava”, ja kenelle?

on hyvä, että tutkimuksen rahoittajat, yliopistot ja viime kädessä yhteiskunta vaativat, että tutkimuksen tulokset ovat avoimesti saatavilla. Tilanteesta ongelmallisen tekee se, että ”avoin julkaiseminen” voi tarkoittaa mm. sitä, että tutkijan – tai käytännössä hänen kotiyliopistonsa – on maksettava julkaisun usein huomattavan korkea käsittelymaksu (APC, article processing charge) voittoa tavoittelevalle kustantajalle. Tällaisessa tapauksessa avoin julkaiseminen on vain näennäinen parannus aiempaan tilanteeseen, jossa yliopistot maksoivat korkeita tilausmaksuja lehdistä, joissa tutkimus julkaistiin. Näiden käsittelymaksujen myötä yhteiskunta maksaa tutkimuksesta kahteen kertaan: ensin tukemalla tutkimusta (mikä on hyvä asia) ja toisen kerran maksamalla kustantajille.

Käsittelymaksut liittyvät toiseen esiin nostamaani avoimen saatavuuden puoleen, siihen ovatko julkaisut tutkijoiden saavutettavissa. Käsittelymaksut nimittäin ovat este monelle tutkijalle julkaista arvostetuissa lehdisissä. Jos omassa tutkimushankkeessa tai

omalla kotiyliopistolla ei ole varaa maksaa näitä maksuja, ei tutkija voi julkaista avoimesti, eikä ”open access” ole tutkijalle avoimesti saavutettavaa julkaisemisen näkökulmasta.

Käsittelymaksut sulkevat erityisesti köyhien maiden tutkijat avoimuuden ulkopuolelle.

Luonteva ratkaisu tähän on, että voittoa tavoittelevien kustantajien tukemisen sijasta rahoittajat ja yliopistot tukevat suoraan julkaisuja, jotka ovat avoimesti saavutettavia niin lukevalle yleisölle kuin kirjoittajillekin. Tästä erinomaisia esimerkkejä ovat hiljattain perustettu Helsinki University Press, joka kustantaa avoimesti saatavilla olevia kirjoja, sekä Tieteellisten seurain valtuuskunnan (TSV) kautta yhteiskunnan tukemat tieteellisten seurojen lehdet. Pienellä julkaisella tuella ja seurojen jäsenmaksuilla pääsee pitkälle. Esimerkiksi Suomen antropologi -lehti pyörii TSV:n tarjoaman julkaisuinfrastruktuurin, Suomen Antropologisen Seuran jäsenmaksujen ja muutaman tuhannen euron vuotuisen avustuksen turvin. Lehden toimittajat tekevät työnsä vapaaehtois pohjalta, mutta teknisen työn toteuttajille eli toimitussihteereille, kielentarkastajalle ja taittajalle maksetaan heidän työstään. Näin sekä lehdessä julkaiseminen

Käsittelymaksut sulkevat erityisesti köyhien maiden tutkijat avoimuuden ulkopuolelle.

että lehden tekstit ovat avoimesti saatavilla ja julkaisemisen kustannukset katetaan, mutta julkaisulla ei rahasteta.

Yhteiskunnan kannattaa tukea nimenomaan voittoa tavoittelemattomia avoimia julkaisuja. Huomiota on kuitenkin kiinnitettävä myös siihen, että julkaisemisen periaatteet ja toimituksen toiminta on läpinäkyvä eli avointa.

Joitain vuosia sitten antropologian alalla käsiteltiin avoimeen julkaisemiseen liittyvää skandaalia, kun yhden arvostetuimman ja vanhimman open access -lehden toimintatavoissa paljastui valtavia ongelmia. Sähköisen julkaisuinfrastruktuurin ansiosta päätoimittaja pystyi rajoittamaan muun toimituskunnan osallistumista julkaisun tekemiseen tai jopa sulkemaan heidät sen ulkopuolelle. Kun päätoimittajana toimi omavaltainen, muita syrjivä ja jopa kiusaava henkilö, kasvoivat ongelmat lopulta niin suuriksi, että turhautuneet toimituksen (entiset) jäsenet toivat ne julki. Samalla paljastui mm. käsittelymaksuihin liittyviä epäselvyyksiä.

Yllä kuvattu on äärimmäinen ja varoittava esimerkki siitä mitä käy, kun avoimuus ei koske julkaisun toimintatapoja ja toimituskulttuuria. Siksi meidän on tutkijoina, toimittajina ja

rahoittajina kiinnitettävä huomiota siihen, että julkaisujen toimintaperiaatteet ja -tavat ovat läpinäkyviä ja ongelmia ehkäistään ennalta. Esimerkiksi Suomen antropologissa ongelmia on ennaltaehkäisty siten, että kaikilla toimituskunnan jäsenillä on yhtäläiset käyttö-oikeudet julkaisualustalla, jota tsv ylläpitää. Tämä tarkoittaa sitä, että päätoimittajat eivät pysty sulkemaan muita toimituskunnan jäseniä ulos, tai jos he niin tekisivät, voisi Suomen Antropologisen Seuran hallitus ja tsv puuttua asiaan. Koska lehti saa julkista tukea tsv:lta, raportoi lehti vuosittain toiminnastaan sekä seuralle että tsv:lle.

Avoim julkaiseminen vasta hakee muotoaan, ja todellinen open access vaatii todennäköisesti monenlaisia toimia: vaatimuksia julkaista avoimesti, itseohjautuvan avoimen julkaisemisen tukemista ja voittoa tavoittelemattomien institutionaalisten kustantajien kehittämistä. Tärkeää on, että avoin saatavuus ei jää sumuiseksi ideaaliksi, vaan puhumme mahdollisimman käytännönläheisesti ja konkreettisesti siitä, mitä avoimuudella ja avoimella saatavuudella tarkoitetaan. ✦

TUOMAS TAMMISTO

Tuomas Tammisto toimii tällä hetkellä postdoc-tutkijana Helsingin yliopistolla sosiaali- ja kulttuuriantropologiassa. Hän on yhdessä Heikki Wileniuksen kanssa Suomen antropologi -lehden päätoimittaja ja avoimen julkaisemisen puolestapuhuja.

